

Relacje pomiędzy wspólnotami komunikatywnymi nierównorzędnymi (XVI–XVIII w.) na materiale dokumentów cechowych

Relationships between unequal communicative communities (in the 16th–18th centuries) on the basis of guild documents

Abstract: This article has been devoted to the mechanisms of influencing superior communities on language behaviour in subordinate communities, as part of official, formal, including legal and legislative behaviour. The texts preserving these simple and complex speech acts were created in a small urban communicative community over a period of about two centuries. It refers to the creation, transfer, consolidation and modification of patterns of linguistic behaviour produced for the needs of the craftsmen's community, exemplified by preserved official documents of the Krakow brewers' guild from the 16th–18th centuries. The analysis was based on the theory of communicative communities and communicative needs. Selected lexis and phraseology as well as genre determinants of the preserved texts, conditioned by the socio-historical context, were subjected to observation. The conclusions from the analysis present a direct relationship between the hierarchy of the social structure and the text, genre and language of the preserved documents.

Key words: communicative community, language behaviour, transmission and processing of patterns of communicative behaviour, guild, 16th–18th century

Abstrakt: Prezentowany artykuł jest poświęcony mechanizmom wpływania wspólnot nadrzędnych na zachowania językowe we wspólnotach podrzędnych. Dotyczy zachowań o charakterze oficjalnym, urzędowym, w tym także prawnym i prawniczym. Teksty utrwalające te proste i złożone akty mowy były tworzone w małej wspólnocie komunikatywnej miejskiej na przestrzeni ok. dwóch stuleci. Mowa tu o kreowaniu, przenoszeniu, utrwalaniu i modyfikowaniu wzorów zachowań językowych wytwarzanych na potrzeby społeczności rzemieślniczej, na przykładzie zachowanych dokumentów urzędowych cechu piwowarów krakowskich z okresu od XVI do XVIII w. Analiza została przeprowadzona na podstawie teorii wspólnot i potrzeb komunikatywnych. Obserwacji poddano wybraną leksykę i frazeologię oraz wyznaczniki gatunkowe zachowanych tekstów, uwarunkowane kontekstem społeczno-historycznym. Wnioski analizy ukazują bezpośrednią zależność między hierarchicznością struktury społecznej a tekstem, gatunkiem i językiem zachowanych dokumentów.

Słowa kluczowe: wspólnota komunikatywna, zachowanie językowe, przenoszenie i przetwarzanie wzorów zachowań komunikatywnych, cechy, okres XVI–XVIII w.

Ukazanie relacji pomiędzy wspólnotami komunikatywnymi nierównorzędnymi z okresu XVI–XVIII w., utrwalonych w leksyce, tekście i gatunku, to cel podjęty w prezentowanym artykule. Ilustrację komunikacji przebiegającej w ramach takiej nierównorzędnej struktury społecznej mogą stanowić dokumenty cechowe, ponieważ obrazują funkcjonowanie małej społeczności rzemieślniczej w obrębie większej wspólnoty miejskiej, wojewódzkiej czy państwowej. Podrzędna wobec społeczności cechowej jest natomiast wspólnota komunikatywna towarzyszy (czeladników). Całość zjawiska jest tu obserwowana na materiale źródłowym wytworzonym dla cechu piwowarów krakowskich i w nim.

Wspólnota komunikatywna cechu piwowarów krakowskich została tutaj wybrana ze względu na dwie historyczne przesłanki. Po pierwsze, zachowały się liczne dokumenty archiwalne, przechowywane głównie w dwóch miejscach: w Archiwum Miasta Krakowa i we wrocławskim Ossolineum. Dokumenty te stanowią bogatą i wieloaspektową ilustrację przekształceń zachowań językowych uwarunkowanych obyczajem. Jest to materiał źródłowy zwykle pozostający w rękopisach, a więc niepoddany dodatkowym przekształceniom przez edytorów tekstu. Odzwierciedla on stosunki społeczne właściwe epoce. Dodatkowo dysponujemy odpisami i transkrypcjami przywilejów oraz statutów cechowych utrwalonych drukiem przez Franciszka Piekosińskiego i jego zespół. Po drugie, zachowania komunikacyjne społeczności piwowarów krakowskich, choć z jednej strony ograniczone są do ścisłego kręgu członków społeczności, to z drugiej mogą w pewnej mierze być uznane za standardowe, ponieważ ani nie była to grupa rzemieślnicza specjalnie bogata czy uprzywilejowana, ani nie cechowało jej występowanie w niej jednostek wybitnych. Zorganizowana zgodnie z pewną normą, zachowywała prawdopodobnie typowe wzorce zachowań językowych, choć miała swoją specyfikę zawodową.

Układ międzywspólnotowy był złożony. Charakteryzowała go hierarchia społeczna, która odzwierciedliła się także w sposobie komunikowania się. Społeczność cechowa miejska zwykle sama modelowała zachowania językowe wewnątrz własnej wspólnoty i we wspólnotach podrzędnych wobec niej. W stosunku do urzędu miasta, sądu czy władz województwa i króla pozostawała w relacji podrzędnej, w pewnej mierze przejmowała wzory tekstowe wytworzone przez urzędy i leksykę oraz frazeologię z dokumentów wyższej instancji. Obserwacja zgromadzonych dokumentów pozwala stwierdzić, że zewnętrzne relacje były sterowane decyzjami władz królewskich i miejskich. W miarę upływu czasu zwyczaje komunikacyjne przekształcały się, odzwierciedlając zmiany w strukturze społecznej. Wraz z tymi zmianami dochodziło do modyfikacji zachowań językowych utrwalonych w protokołach cechowych, odpisach dokumentów, artykułach brackich i towarzyskich (stanowiących rodzaj regulaminu) oraz zapisach rozliczeń finansowych.

Materiał źródłowy do prezentowanych badań stanowią akta cechu karczmarzy, piwowarów i słodowników krakowskich z okresu XVII–XVIII w., a w nich znajdują się m.in.:

- transumpty – kopie wystawionych wcześniej dokumentów, zwłaszcza przywilejów cechowych, oblatowane, uwierzytelnione w kancelarii królewskiej lub miejskiej, a także nieoblatowane, m.in. odpisy przywilejów wydanych przez Jana Kazimierza i Zygmunta Starego oraz Zygmunta III z 1789 r. (*Akta cechu karczmarzy...*, 1589–1821); dokumenty te są pisane w dwóch językach: łacińskim i częściowo w języku polskim;
- ordynacje cechowe dla wspólnoty brackiej i towarzyskiej, których początek wyznacza przywilej, a następne dokumenty pochodzą z lat 1638, 1661, 1686, 1777 (*Artykuły to-*

warzyszów rzemiosła..., 1605–1685), 1790 (*Artykuły pp. towarzyszków...*, 1790; zob. też Pałucka-Czerniak, 2022b);

- rejestry pogłównego i składek (*Regestr pogłównego...*, 1757–1779; Pałucka-Czerniak, 2022a);
- protokoły posiedzeń (*Księga cechu piwowarów...*, 1729–1780, dalej: KCPK; Pałucka-Czerniak, 2017).

Prezentowana analiza opiera się na dokonanych już badaniach częściowych, które zostały zapoczątkowane analizą protokołów cechowych, a następnie poszerzone o badania rejestrów finansowych, artykułów towarzyskich i brackich oraz ordynacji cechowych. W tym sensie przedstawione treści stanowią uogólnienie prowadzonych już wcześniej badań. Nowością w niniejszym opracowaniu jest omówienie przywilejów cechowych.

Podstawą historiozoficzną analizy stała się koncepcja dziejów używania języka polskiego w polskich wspólnotach komunikatywnych autorstwa Stanisława Borawskiego (2000, 2005a, 2005b). Uczony, definiując cele badań historycznojęzykowych, pisze:

Charakteryzowałyby zatem historyk języka wszelkie utrwalone, zachowane komunikaty językowe i klasyfikowałyby je pod kątem możliwości rekonstrukcji wzorów językowych zachowań. Wyzyskiwałyby w tym celu wszelkie dostępne informacje, mogące pomóc w rekonstrukcji wzorców podstawowych (tj. elementarnych), ich wariantów oraz okoliczności pojawiania się, a także ich upowszechniania w związku z przekształceniami w obrębie wspólnot komunikatywnych. Byłaby to więc historia języka silniej niż obecnie nasycona treściami społecznymi i kulturowymi. Pojęciami podstawowymi byłyby: *wspólnota komunikatywna, potrzeba komunikatywna, wzór zachowania językowego, konkretne zachowanie językowe, techniczne i instytucjonalne środki komunikowania się i wreszcie środek komunikatywny*, czyli język narodowy jako system w przeszłości. (Borawski, 2000, s. 161)

Wspólnotę komunikatywną definiuje z kolei jako

zespół ludzi pozostających w bezpośrednim lub pośrednim kontakcie dzięki posiadaniu kodu komunikacyjnego wielostronnie uzgodnionego poprzez kontakt komunikatywny i kulturę, czyli języka służącego mu do porozumiewania się w sprawach warunków bytowania, celów, działań, dążeń, zainteresowań, zagrożeń. (Borawski, 2005a, s. 31)

i przedstawia propozycję typologii wspólnot. Informacje historyczne natomiast, związane z miastem Krakowem oraz cechem piwowarów krakowskich nawiązują do opracowań Janiny Bieniarzówny i in. (1992), Sławomira Dryja (2017, 2018) i Stanisława Sławińskiego (Dryja i Sławiński, 2018) oraz Marcina Gadochy (2008). Słownictwo z okresu XVI–XVII w. dotyczące handlu i frazeologię powiązaną m.in. z piwowarstwem opracowała Ewa Młynarczyk (2010, 2013). Ze względu na różnorodność gatunkową i tekstową zebranych źródeł relacje międzywspólnotowe w nich utrwalone zostaną omówione osobno dla każdego zespołu tekstów, zwykle należących do jednego gatunku (rozumianego tu zgodnie z koncepcją Marii

Wojtak (2004, s. 16; 2019). Prezentowane treści nie służą jednak kompleksowemu opisowi gatunków tekstów wykorzystywanych w komunikacji międzywspólnotowej, a wpisują się w pewnej mierze w analizę aspektu pragmatycznego gatunku i tekstu.

Relacje międzywspólnotowe a przywileje cechowe

Mała wspólnota cechowa funkcjonowała w obrębie wielkiej wspólnoty państwowej, zależała od decyzji władz różnych szczebli, a najwyższą instancją w tej hierarchicznej strukturze był król. Najstarsze dokumenty cechowe poświadczają tę nierównorzędną relację.

Akta przygotowane w kancelarii królewskiej były przechowywane przez wspólnotę w szczególny sposób, przepisywane i oblatowane w grodach. W okresie XVI–XVIII w. dokument pisany miał dla miejskiej wspólnoty komunikatywnej wyspecjalizowanej zawodowo znaczenie bardzo duże, tym większe, im starszy był ów dokument i im większą rangę miała jego instancja nadawcza. Najbardziej pożądane i chronione okazały się przywileje i statuty.

W przypadku społeczności cechu piwowarów krakowskich liczyły się przede wszystkim przywileje Zygmunta Starego, Zygmunta Augusta, Zygmunta III (1602 r.) oraz Władysława IV Wazy (1634) i Jana Kazimierza, a także Jana III Sobieskiego i Augusta II Mocnego (zob. Piekosiński i Krzyżanowski, 1885–1909; por. Piekosiński, 1882). Do nich bezpośrednio odnosiły się dalsze regulacje prawne, również te, które zachodziły na niższych szczeblach hierarchii, np. między miastem a cechem.

Relacje międzywspólnotowe ujawniają się w zachowanych odpisach przywilejów i statutów w rozmaity sposób. Przede wszystkim uwidacznia się rola prawodawcy (króla) jako sprawcy i gwaranta egzekwowania prawa. Wyraziło się to najdobitniej w formułach potwierdzających ważność dokumentu, np. *concedere et constituere dignaremur* ‘chcemy dopuścić i utrzymać w niezmienionej formie’, *conservetur* ‘zachowując’ (*Statuta contuberni braseatorum...*, 1564, w: Piekosiński i Krzyżanowski, 1885–1909 [oprac. Piekosiński, 1885, t. 1, z. 2], s. 656) oraz ustanowieniu możliwości *zaniesienia protestacyi* do władz najwyższej instancji w przypadku, gdyby władze miasta nie dopełniły egzekwowania praw cechu – tu konkretnie do wyłączności produkcji i sprzedaży piwa na terenie Krakowa (np. w dokumencie *Przywiliu króla Augusta II roku 1699, Akta cechu karczmarzy...*, 1589–1821). Przywileje określały także obowiązki cechu i zakres jego odpowiedzialności, co znalazło potem swoje odzwierciedlenie w dokumentach sądowych przygotowywanych przez cech w sytuacjach spornych. Precyzowały granice niezależności wspólnoty cechowej w ramach wspólnoty miejskiej – rozdzielały kompetencje sądowe obu wspólnot, czego efekty widać wyraźnie w protokołach cechowych. Wskazywały także obowiązki członków wspólnoty cechowej wobec wspólnoty religijnej oraz były pierwotnym źródłem artykułów brackich i towarzyskich. Są one, jak się wydaje, najbardziej znaczące dla omówienia relacji międzywspólnotowych małej społeczności miejskiej.

Specyfika tworzenia i obiegu dokumentów zwanych statutami lub ordynacjami jednak nie jest do końca poznana, stąd prezentowane tu refleksje stanowią tylko zarysowanie problemu badawczego. Warto nadmienić, że przywileje królewskie, ordynacje i statuty cechu piwowarów krakowskich zostały zebrane przez historyków w serii źródeł do historii Polski.

W pięciu zeszytach historycznych, ułożonych chronologicznie, mieszczą się przedruki dokumentów (oryginałów i kopii) z lat 1564–1681 (Piekosiński i Kryżanowski, 1885–1909 [oprac. Piekosiński, 1885, t. 1, z. 2]). Część z publikowanych tu tekstów (w pewnej mierze) pokrywa się z dokumentami zachowanymi w aktach luźnych cechu piwowarów krakowskich.

Sprawę komplikuje fakt, że zwykle nie ma już możliwości dotarcia do oryginału, często natomiast mamy do czynienia z zespołami dokumentów wtórnie rozdzielonych lub połączonych, z transumptami i ich kopiami, które powstały prawdopodobnie w różnym czasie i na różne potrzeby. Nie można zatem ocenić, czy deklaracja kopii „de verbo ad verbum” – dokładnej – oznaczała dla kopistów dawnych czasów to samo, co współcześnie.

Warto też podkreślić, że nie wszystkie dokumenty prawne miały równie istotne znaczenie dla małej wspólnoty cechowej. Niewątpliwie fundamentalne były te przywileje i dekrety, które dotyczyły wyłączności działania rzemieślników na danym terenie. Legły one u podstaw tworzenia ordynacji cechowych¹. Na nie powołują się urzędnicy i bracia cechowi w pozostałych typach tekstów administracyjnoprawnych, a wpływy tego typu można zaobserwować w języku i treści.

Relacje międzywspólnotowe ujawniają się w zachowanych odpisach przywilejów i statutów zatem w rozmaity sposób – w treści, języku tekstu i formie, w tym w procedurach ich potwierdzania, sposobach kopiowania i zachowywania dla potomnych. Wyrazem i niejako efektem nierównorzędnych relacji międzywspólnotowych była stała dbałość władz cechu o przechowywanie tych dokumentów. Musiały one być zdeponowane w odpowiedniej skrzynce, wydawano przepisy dotyczące przekazywania ich kolejnym starszym cechu, przywoływania i odczytywania na posiedzeniach cechowych. Protokoły dokumentują zwyczaj umieszczania dawnych dokumentów obok innych symboli wspólnoty: pieczęci i krucyfiksów oraz pozwolenia rady miasta na sesję. Ilustruje to cytat z księgi cechowej:

SKárga na P. PietrzyKowica Ktorij zawfze upiwfzj sie do Cechu, chodzi j̄ w nieuczciwosci PP Starfzych ma nie respektuiąc ná Crucyfix naStole, j̄ Przijwileia bęďące na Stole [bęďące] j̄ ná Konfenfa Sláchetnych JMCiow PPa:|now Prezjudentow [...]. (KCPK, s. 52)

Poza tym w protokołach cechowych można zaobserwować charakterystyczne powoływanie się na przywileje i dawne zwyczaje, szczególnie w sytuacjach konfliktu z władzami miasta lub zagrożenia interesu cechu. Ilustrują one proces tworzenia z przywilejów i ordynacji symbolu mityzacji dziejów wspólnoty i aktów nadających jej tożsamość prawną. Tak więc akty performatywne władzy królewskiej w miarę upływu lat wykorzystywane były nie tylko jako podstawa prawna działalności rzemieślniczej na określonym terenie,

¹ W przypadku omawianego cechu uznaje się, że wyłączne prawo wyrabiania i szynkowania piwa w Krakowie mieli słodownicy i piwowarzy przynajmniej od XV w. (w zachowanych dokumentach wspominane są nadania z lat 1434, 1447, 1456, 1602, 1634, 1636, 1659, 1662, 1671), a niektórzy uczeni, np. Marcin Gadocha, za podstawę utworzenia tej wspólnoty cechowej uznają wydany w 1358 r. przywilej propinacyjny Kazimierza Wielkiego. Zachowały się tylko ich późniejsze redakcje, które są różne językowo i tekstowo. Koniec działania na podstawie przywilejów królewskich w przypadku cechu piwowarów datowany jest na lata 80. XVIII w.

lecz także jako symboliczny fundament określania wyjątkowej tożsamości grupowej, umocowanej zwyczajowo i wiążącej się z konkretnymi wartościami.

Z racji nietrwałości materialnej dokumentu zostały stworzone procedury jego powielania i potwierdzania prawnego znaczenia. Przykładem niech będzie przywilej ustanawiający odrębność wspólnot: cechowej i towarzyskiej. W oryginalnych dokumentach cechowych ma on formę listu datowanego na 1661 r., wydanego z kancelarii królewskiej. Można w nim przeczytać, że na skutek sporu między braćmi cechowymi i towarzyszami (młodszy i starszy czeladnikami) król Władysław IV wyznaczył dwóch urzędników królewskich: Stanisława Lipskiego, kanonika płockiego, i Hieronima Pinociego, sekretarza królewskiego, do rozpatrzenia wcześniej funkcjonujących regulacji prawnych dotyczących cechu i określenia we współpracy z Urzędem Radzieckim miasta Krakowa nowej ordynacji regulującej życie we wspólnocie. Uczyniono to 11 lutego 1661 r. (za Jana II Kazimierza Wazy): po przedstawieniu nowej propozycji przed stronami sporu odesłano projekt do sądu, w którym stał się jedynie przedstawiciel czeladników, Jakub Banasik. Po rozprawie król zapoznał się z dokumentem i ustanowił nowe prawo regulujące funkcjonowanie obu rozdzielonych już wspólnot. Dokument, zgodnie ze zwyczajem epoki, przypisywany jest Władysławowi IV. Nad i pod całym tekstem widnieją tam następujące adnotacje:

1805 ad 2228 Copia Vidimata [...]

LS Correxit Wojciechowski mpp Lectt per Rymiński. Col-la-tum

I suo cum Originali Authentico Extractu de verbo ad verbum rite conior:|dari hisce contestatum. In cujus ofidem Sigilium Officiosum apponitur Jacobus Paczkowski Caesrep.[.....] autorum regens mpp

Pro 515 Така 40 XP² (*Akta cechu karczmarzy...*, 1589–1821).

Widzimy na początku dokumentu, na marginesie, datę sugerującą XIX w., a pod dokumentem nazwisko Jakuba Pączkowskiego. Oryginał pisma powstał zatem w XVII w., jego kopia została przepisana przez notariusza miejskiego Wojciechowskiego i sprawdzona przez Rymińskiego oraz potwierdzona przez Jakuba Pączkowskiego³ i uwierzytelniona w urzędzie miejskim w XVIII w., a następnie w XIX w. nadano jej status „copia vidimata”. Teksty przywileju czy ordynacji przechodziły więc różne poziomy weryfikacji przez urzędników reprezentujących wspólnoty nadrzędne wobec cechu. Rejestry wydatków cechu zawierają adnotacje o finansowaniu przez cech weryfikacji i przepisywania dokumentów. Każde tego typu działanie świadczy o tym, że dokumenty potwierdzające prawa i obowiązki wspólnoty cechowej były nie tylko przechowywane, potwierdzane i weryfikowane, ale i traktowane z dużym pietyzmem.

² Tekst rozpoczynający się słowami Vladislaus Quartus Dei gratia Rex Poloniae (*Akta cechu karczmarzy...*, 1589–1821).

³ W połowie XVIII w. notariuszem cechowym był Pączkowski, niebędący piwowarem, najprawdopodobniej pisarz miejski, kancelista. Inne dokumenty pozostające w zbiorze akt luźnych, w tym przywilej Zygmunta Augusta z 1564 r., podobnie zostały przepisane przez Wojciechowskiego i Rymińskiego, oblatowane, opisane adnotacją „1805 – copia vidimata”.

Śladem relacji międzywspólnotowych będzie wpływ tekstu i języka przywilejów na inne dokumenty urzędowe wytwarzane we wspólnocie. O bezpośrednim wpływie można mówić na podstawie analizy latynizmów: zapożyczeń właściwych i cytatów, obecnych zwłaszcza w artykułach towarzyskich i brackich oraz w protokołach cechowych. Trudno jednak jednoznacznie orzec, czy dany wyraz został przejęty z konkretnego tekstu przywileju, czy też stanowi odzwierciedlenie typowego określenia w języku urzędowym. W ogólnym obiegu urzędowo-prawnym funkcjonowały bowiem w tym okresie słowa, które są także obecne w przywileju Zygmunta Augusta z 1564 r., a mieszczą się w grupach tematycznych:

- NAZWY WSPÓLNOTY – w przywileju pojawia się bowiem określenie *fraternitas, congregatio, contubernium* oraz *socia*; w tekstach pozostałych oprócz wersji łacińskich znajdują się wyrazy spolszczone i polskie: *konfraternia, kongregacja, kontubernia, cech*, a także nazwy określające właściwości wspólnoty zawodowej: *braseatores, brachatores* ‘słodownicy, piwowarzy’;
- NAZWY CZŁONKÓW WSPÓLNOTY: *senior* ‘starszy brat’, *senior verus* ‘brat starszy’, *senior socius* ‘starszy cechu’, *magister* ‘magister, mistrz’, *frater* ‘brat’, *iunior frater* ‘młodszy brat’, *discipulus* ‘uczeń’;
- NAZWY URZĘDÓW: *Magistratium Cracoviensi* ‘magistrat krakowski’;
- NAZWY CZYNNOŚCI I AKTÓW PRAWNYCH ORAZ PRZEKROCZEŃ PRAWA I POSTAW: *consensus* ‘konsens, zgoda’, *appellatio* ‘apelacja’, *excessus* ‘eksces, występpek’, *excuso, -are* ‘wy tłumaczyć się, ekskuzować się, ekskuza’, *iniuria* ‘bezprawie, szkoda, uszczerbek’, *vulneratio* ‘zranienie’, *inhonestas* ‘hańba, niesława, zniewaga’, ale i ‘nieuczciwość’, *punio, -ire* ‘penować, karać’, *poena/paena* ‘pena, kara’, *salvo, -are* ‘wyzwolić (ucznią)’, stąd wyzwolenie, wyzwoleniec, *oboedientia/obedientia* ‘obediencja, posłuszeństwo’, *inobedientia* ‘nieposłuszeństwo’, *artificum* ‘rzemiosło’, *onus*, l. mn: *onera* ‘onera, ciężary’, itd.
- INNE: *toties... quoties* ‘tylekroć, tyle razy... ile’, *nihilominus* ‘niemniej, również, tak samo’;
- FRAZEOLOGIZMY: *sub poena* ‘pod winą’.

Poza licznymi zapożyczeniami właściwymi i na mocy cytatu można zaobserwować przejmowanie i przekształcanie całych konstrukcji leksykalnych, co zostanie tu przedstawione na przykładzie określania warunków przyjęcia nowego brata do cechu. W przywileju Stanisława Augusta z 1564 r. widnieje zapis:

[...] Obedientiam q, et alia omnia onera fraternitatis subire, debebunt ac tenebuntur (*Oblata sunt... 1805 copia vidimata, Akta cechu karczmarzy...*, zob. też *Statuta contuberni braseatorum...*, Piekosiński i Krzyżanowski, 1885–1909 [oprac. Piekosiński, 1885, t. 1, z. 2] s. 657)

W księdze cechowej natomiast, w latach 30. XVIII w. zwykle przy zapisie nowych braci do cechu, pisarze formułują warunek, wykorzystując wyrazy *onera* i *ciężary*, jak w przykładach:

ábŷ wfzŷjtKie onera publiczne, ŷ prŷwatne Cechowe, iáko się deklaruie Sláchetnŷ JMCP:Derjákubo:|wicz Rádcá KráKowfKi ponofił ŷ opłacał (KCPK, s. 49)

Wftęp. Nowego Pána Brátá Stanisława Boroniowicá Ktorj według zwjcaiu obliguie się wfzelkie Ciężarj Ce:|chowe ponofić (KCPK, s. 50)

Leksemy *onera* i *ciężar* występują stosownie: 19 i 11 razy – w całej księdze cechowej. Kolejne lata i zmiany na stanowisku notariusza skutkują przekształcaniem i zwykle rozbudowaniem formuły, co ilustrują przytoczenia:

wfzelkie powinności tudziesz y wfzytkie Onerá. Pełnic (KCPK, s. 125)

aby wfzetkie tak prywatne iako y publiczne onera ponosił (KCPK, s. 148)

yOnera wszelkie ktore kolwiek się założyna fie lub dla utrzymania Prawa wypadaiące podeymy:|wac (KCPK, s. 231)

aby pomieniony Instant. wfzyfzkie onera. tak publiczne iako y prywa:|tne bez Zadney ekkuzy ani wynalazku. ponofił (KCPK, s. 239)

aby wszelkie onera. tak. publica iako y prywatne ponosił (KCPK, s. 244)

wfzelkie onera prywatne y potoczne razem zdrużemi ponosił (KCPK, s. 263)

zas wfzel|kie tak prywatne iako ŷ publiczne onera ponosic (KCPK s. 274)

Wszel.|kie zas Onera tam publica quam privata y Zwjłkłe posłuszenstwo ob|serwancjã zwykłą pełnic deklaruię się (KCPK s. 285)

przytym wfzelkie Onera przypadaiaące, y podatki, Składki, bez wymowki (KCPK s. 346)

azeby wfzelkie onera tego Zgromadzenia ponosił, w Miłosci Braterfkiey zachow:|wałsie składki na potrzeby Cechowe zdrużemi wypadaiące podeimował, Sekretow Cechowych nikomu niewyia|wiał, ani zadnych społęk zniemaiącym Prawa, temu Zgromadzeniu służącego nietrzywał (KCPK s. 390)

obli|guiesie w wfzelkiej Braterfkiey miłosci zachowac onera wfzelkie nato zgromadzenie wypadaiące z Braciã podeimowac w Cihofci y obszerwie przeciw Braciom zachowac (KCPK s. 395)

ztã iednak kondycy a przyjmuie się JmCi Pan Jurkiewicz a|zeby wszystkie onera Cechowe ponosił w miłosci Braterskiey zachowywał się okotki napotrzeby Ce:|chowe z drugimi wypadaiące podeymował Sekretow Cechowych nikomu niewyia|wiał ani zadnych spu|tek niemaiącym Prawa temu zgromadzeniu służące|go nietrzywał (KCPK s. 402)

Zaprezentowany przykład przeniesienia zapisu z przywileju do protokołów cechowych świadczy o wykorzystywaniu i przekształcaniu wzorów zachowań językowych pod wpływem relacji międzywspólnotowych. Choć nie da się jednoznacznie udowodnić, że właśnie z przytoczonego przywileju Zygmunta Augusta notariusze cechowi wykorzystali formułę i w sposób kreatywny ją rozbudowali, warto zauważyć, że to najstarszy, najlepiej zacho-

wany (w ekstrakcie i drukiem w wersji rozbudowanej utrwalony przez Piekosińskiego) dokument i że wpływ zachowanej w nim formuły wydaje się trwały.

Relacje międzywspólnotowe utrwalone w artykułach brackich i towarzyskich

Druga duża grupa dokumentów poświadczających relacje międzywspólnotowe to statuty i artykuły, które w dużym uproszczeniu można nazwać regulaminem. Gatunek tekstu, z którym mamy do czynienia, jest obecny w wielu zespołach dokumentów cechowych, a ich język to często polszczyzna. Artykuły brackie w cechu piwowarów krakowskich zostały spisane po raz pierwszy z inicjatywy króla przez notariusza/kancelistę królewskiego lub urzędników miejskich (zob. *Statuta tabernatorum Cracoviensium*, 1568 r., w: Piekosiński i Krzyżanowski, 1885–1909 [oprac. Piekosiński, 1885, t. 1, z. 2], s. 625). Artykuły towarzyskie z kolei sporządzili przedstawiciele władz miasta (*Statuta sociorum contubernii tabernatorum et brańatorum Cracoviensium*, 1638 r., w: Piekosiński i Krzyżanowski, 1885–1909 [oprac. Piekosiński, 1638, t. 2, z. 2], s. 1035) z udziałem mistrzów cechowych. Działo się to zawsze przy okazji ustanawiania, potwierdzania praw i obowiązków danej wspólnoty, więc prymarnym źródłem pierwszych takich regulacji były przywileje.

W kolejnych redakcjach artykułów treści były albo przeformułowywane, albo tworzone na nowo. Proces dopisywania nowych rozwiązań i usuwania już nieaktualnych zapisów wiązał się ściśle ze zmieniającymi się potrzebami i warunkami życia piwowarów oraz czeladników piwowarskich. Wraz z nimi zmieniał się język komunikatu, np. z bardzo konkretnego i prostego w 1638 r. na bardziej abstrakcyjny i oficjalny, silnie nasycony łaciną w 1661 r. Na przykładzie tego typu dokumentów można zaobserwować wprowadzanie zmian w wariantach tego samego tekstu. Świadczy to o podejściu notariuszy/kopistów do usuwania i dodawania treści, modyfikowania języka i stylu (Pałucka-Czeraniak, 2022b). Okazuje się, że mieli oni dużą swobodę wprowadzania zmian wraz z przekształcającymi się warunkami funkcjonowania i potrzebami wspólnoty.

Leksyka wykorzystywana w tych dokumentach znajduje swoje odbicie w zapisach w protokołach cechowych, np. w wyrazach i konstrukcjach leksykalnych: *niedbalstwo*, *opilstwo*, *nagrodzić szkodę*, *sprostac̄ rzemiosłu*, *ujednac̄ na rok*, *zadoc̄ uczynić* ‘wypełnić roczne zobowiązanie’, *odejść od mistrza*. Znamienne okazuje się, że przejmowanie wzorów językowych zachowań warunkowane relacjami we wspólnotach o charakterze nierównorzędnym dotyczy nie tylko leksemów i frazeologizmów, ale także mikroaktów mowy. Wszystkie wspomniane w artykułach brackich czy towarzyskich typy aktów mowy lub gatunki urzędowe znajdują swoją tekstową realizację w księdze cechowej: m.in. zapisy uczniów do cechu (z elementami listów dobrego urodzenia), wstępy braci cechowych (z warunkami przyjęcia do cechu) oraz punkty „dobrego porządku” w cechu czy wreszcie informacje dotyczące finansów w tym pobierania podatków (najczęściej suchedni) i kwitowania ogólnych rozliczeń finansowych przy okazji corocznych elekcji.

Artykuły towarzyskie, włączane niekiedy do ordynacji cechowych, regulują funkcjonowanie społeczności podrzędnej wobec cechu piwowarów krakowskich. Szczególnie wyraziste jest narzucanie czeladnikom sposobu zachowania się w pracy oraz w czasie sesji gospod-

niej⁴ i prawne umocowanie rytuałów związanych z komunikowaniem się i okazywaniem szacunku piwowarom (braciom cechowym). Złamanie tych konwencji skutkuje wyrokami sądu cechowego, utrwalonymi w protokołach cechowych.

Relacje międzywspólnotowe utrwalone w rocznych rejestrach finansowych cechowych

Trzecią grupę dokumentów cechowych stanowią księgi rachunkowe. Ich analiza pozwala stwierdzić, że rachunki redagowane przez pisarzy cechowych były weryfikowane przez radców krakowskich, a zapewne też przez wspomagających ich urzędników kancelarii miejskiej. Radca krakowski raz w roku własnym podpisem poświadcział poprawność prowadzonych rozliczeń, a uzyskanie tego potwierdzenia stanowiło warunek uruchomienia procedury elekcyjnej w nowym roku. Ilustruje to cytat:

Rachunki Percepty iako wyzey y Expensj tegoroczney Zgromadzenia Sławetnych Piwowa:|row Mieszczan krakowskich czytałem ŷ weryfikowałem, którym gdy zadna niezach:|dzo kontradycya, owszem za zaswiadczeniem Sławetnych Współbraci, iako tez rachunki na Sefsji były czytane y od wszytkich zgodnie za rzetelne uznane, przeto pomienione approbiuę y podpisuę Datt w Krakowie Dnia 13 marca Roku Panę 1780 Jozef Kajetan Wałkanowfki R.K. ad [praemifsa] Deputatus mpp NB Procz Retentow dawnych do Zł. Polskich Ɔ 254. wynoszących, zostawac powinno w Skrzyncie Remanentu na Rok przyszły Zł. Pol. 44. Item qui Supra (*Regestr pogłównego...*)

Brak akceptacji przedstawiciela urzędu miasta czy niedostosowanie się do wymogów mogły skutkować zawieszeniem działania całej wspólnoty, niemożnością egzekwowania jej praw do wyłączności na danym terenie i uchynieniem prawomocności jej postanowień.

W treści zapisów oprócz należności o charakterze podatków zachowały się także informacje o funduszach przeznaczanych na usługi notariuszy miejskich: wydawanie odpisów, czytanie praw cechu, porządkowanie dokumentów. Pierwsze zachowane rejestry odtwarzały układ binarny: z jednej strony zapisywano składki braci cechowych (wpływy), z drugiej strony rozkładówki – wydatki. Wkrótce wyliczenie wszystkich poniesionych wydatków na jednej stronie stało się niemożliwe. Z tego powodu zestawienia wydatków zaburzały przejrzysty układ dokumentu, oparty na schemacie „ma/winien”, co skutkowało błędami rachunkowymi. W związku z tym radca krakowski zalecał powrót do wcześniejszego sposobu zapisu następującymi słowami:

⁴ Sesja gospodnia odbywała się zwykle w rytmie kwartalnym. Było to zebranie całej społeczności, w czasie którego m.in. czytano prawa i zbierano składki, działały też sądy. Opiekunem towarzyszy był specjalnie do tego wyznaczony brat cechowy, nazywany też ojcem gospodnim (por. Młynarczyk, 2010, s. 97).

Item 20 1780 Dnia 17 kwietnia Sław. kamienski na ow czas Zgromadzenia Piwowarskiego Starszy napisał ex opposito Rachunki swoje iako nizey, ktore na Sefszy w Ratuszu krakowfkim przy Deputowanym y wszytkich zgromadzonych Sław Piwowarach MM Krakę były tak Per:|cepty iako y expensy likwidowane iako w Produkcje sub die 13 Martii [ad] 1780 na teyze Sefszy likwidowa:|ne y konnotowane legantur, Percepty [4]96 Expensy ß 104 gr 21. Procz retentow dawnych ut supra Ze tedy Rachunki approbiuję y podpisuię Datt iako wyzey w Krakę Jozef Kajetan Wałkanowfki Rk do tego deputowany mpp NB Na potym dla regularnoscj Percepta na jedney Stro:|nie expensa ex opposito na drugiej Stronie pisana bydz powinna [...] (Expensa na Rozne Necesarya Teyze konfra:|ternij Piwowarskiej erogowana a φ 14. Martij Roku 1778 do dnia 26. Lutego Roku 1779) (*Registr pogłównego...*)

W księgach rachunkowych zachowały się więc notatki reprezentantów władz miejskich, dotyczące jakości zapisów. Korygowali oni błędy obliczeniowe, nakazywali odpowiednie rozmieszczenie zapisu wpływów i wydatków, nalegali na ograniczanie wyliczeń szczegółowych wydatków, postulując wykazywanie głównie tych, które są związane z podatkami (Pałucka-Czeraniak, 2022a). Przedstawiciele wspólnoty nadrzędnej narzucali zatem wzór zapisu w księdze finansowej, kształtowali go na potrzeby nie tyle społeczności cechowej, ile władz miasta. Najistotniejsze bowiem dla władz miasta były zestawienia podatków, do których zobowiązany był cech. O wiele mniej zasadne dla władz miasta było relacjonowanie obciążeń finansowych cechu związanych z daninami, upominkami i płatnościami za obsługę prawnoadministracyjną. Dążenie członków cechu do rzetelnego wykazania wszystkich wydatków kłóciło się ze zwięzłością raportu i niejawnością niektórych działań. Interwencje władz miejskich pociągały za sobą niekiedy zmianę pisarza cechowego, który redagował zestawienia.

Relacje pomiędzy wspólnotami komunikatywnymi nierównorzędnymi utrwalone w protokołach cechowych

Czwartą grupą tekstów świadczących o relacjach międzywspólnotowych są protokoły cechowe. Dają one świadectwo porozumiewania się społeczności cechowej przede wszystkim w jej wewnętrznym kręgu, a także pośrednio informacje o współpracy z innymi wspólnotami. Dokumenty te były tekstami o charakterze prawnoadministracyjnym, stworzonymi w społeczności cechowej, w odpowiedzi na jej potrzeby. Utrwalały treści decyzji wspólnotowych i przebieg zebrań. Protokoły przygotowane dla członków społeczności cechowej stawały się też podstawą rozstrzygnięć prawnoadministracyjnych urzędników miejskich, zwłaszcza w sprawach spornych, które wykraczały poza sądy cechowe. Urzędnicy miejscy mieli prawo wglądu w treść protokołów cechowych przechowywanych w księdze lub w odpisach wybranych protokołów. Samo posiedzenie odbywało się zawsze za pozwoleniem władz miejskich i często ze współudziałem przedstawicieli rady miejskiej.

Wpływ zachowań językowych wspólnot o charakterze nadrzędnym wobec społeczności cechowej uwidacznia się w realizacji gatunku protokołu cechowego. Z początku sposób

redagowania protokołów był podobny do tworzenia zapisów sądowych w kancelariach miejskich. Przez kilka pierwszych lat wpisy przypominały indukty, zawierały bowiem informacje podstawowe, głównie o elekcjach i sądzie sprawowanym w cechu. Powstawały prawdopodobnie na bazie wcześniej wytworzonego dokumentu, który się nie zachował. Dopiero w późniejszych latach segmenty kompozycyjne protokołu były rozbudowywane, poszerzane o nowe treści, a sam opis uszczegóławiano. Z czasem wykształcił się rozbudowany, wyrazisty segment inicjalny, ale do końca XVIII w. nie było jeszcze segmentu jednoznacznie zamykającego protokół. Segmenty właściwe protokołu zaczęły przypominać tekst zawierający opis całego wydarzenia, napisany w czasie sesji lub po niej, najprawdopodobniej bezpośrednio w księdze cechowej. Wzór protokołu cechowego zatem przekształcał się wraz ze zmieniającą się wspólnotą cechową, a jednym z najważniejszych czynników warunkujących stabilność i wariantywność tego wzoru były zmiany na stanowisku pisarza cechowego (Pałucka-Czerniak, 2017). Na nie z kolei miały wpływ relacje międzywspólnotowe, zwłaszcza w pierwszej połowie XVIII w. Grupa osób zdolnych do pełnienia funkcji notariusza była niewielka, stanowiły one elitę i były powiązane z władzami cechowymi czy miejskimi. Chociaż nie istniały w owym czasie dokumenty wzorcowe, nie było poradników służących pisaniu protokołów cechowych, podobne, wyraźnie skonwencjonalizowane sposoby tworzenia protokołów przejmowali kolejni pisarze. Wyjątkowo tylko sięgano po pomoc osób wysoko wykwalifikowanych, notariuszy miejskich (tu wspomnianego uprzednio Pączkowskiego). Motywacją do takiego postępowania był zarówno koszt pracy kancelisty, jak i potrzeba ograniczenia dostępu do informacji wrażliwych i wewnętrznych dokumentów wspólnoty. Społeczność cechowa okazywała te dokumenty urzędnikom miasta tylko w odpowiedzi na ich żądanie. Protokoły cechowe nie zawierają śladów ingerencji urzędników miejskich w kształt zapisów.

Treść niektórych dokumentów informuje nas jednak o tym, że na posiedzeniach cechu bywał obecny przedstawiciel władz miasta. Mógł też zażądać wglądu w prawa cechowe, a wspólnota podrzędna miała obowiązek je okazać, choć nie czyniła tego chętnie, o czym świadczą słowa z jednego z ostatnich protokołów:

[...] Zalecił P. Starszy rozkaz Szlachetnego Magistratu, aby wszelkie Prawa Przy-niesione były na Ratusz y Szlachetnemu Magistratowi prezentowane do ich zrewidowania. Na Co gdy Wota P.P. Braci zaszyły pariendo Mandatu Szlachetnego Magistratu zgodzili się rozkaz iego wypełnić spodziewaiąc się pewney Jego Prak-tekcyi a oraz dopraszaiąc się aby regestr ich był przez JMCi Pana Sekretarza podpisany (KCPK, s. 412)

W leksyce protokołów zachowały się frekwencyjnie częste nazwy pospolite władz miasta i ich reprezentantów, takie jak np. *prezydent*, *sekretarz*, *rada miasta Krakowa*, a także nazwy własne urzędników miejskich. Ci ostatni nie zawsze jednak byli postrzegani tylko jako osoby nadzorujące działalność cechu, niekiedy uznawano ich za protektorów, doradców w sprawach szczególnie trudnych, np. w zatargach członków cechu z elitą władz miejskich. Śladem relacji międzywspólnotowych ze wspólnotą towarzyszy są natomiast leksemy pospolite: *towarzysz*, *uczeń*, *wyzwalać*, *przyjść*, a także liczne antroponimy i toponimy związane z zapisem i wyzwalaniem uczniów.

Podsumowując prezentowaną analizę śladów językowych i tekstowych relacji pomiędzy wspólnotami komunikatywnymi nierównorzędnymi w XVI–XVIII w. na materiale dokumentów cechowych, wypada podkreślić następujące elementy:

1. W zachowanych przywilejach cechowych i ich transumptach utrwalił się akt kreatywny polegający na ustanowieniu prawa o wyłączności działania danej grupy zawodowej na określonym terenie. Skutkiem nadania przywileju było utworzenie następnych regulacji, zwyczajów komunikatywnych wspólnoty podrzędnej. Jego prostą konsekwencją stanowiło ciągłe postulowanie działań zabezpieczających monopol cechu na danym terenie oraz stymulowanie do wydawania aktów wykonawczych nabytego prawa. W ordynacjach, artykułach towarzyskich i protokołach cechowych można odnaleźć wpływ tematyczny, leksykalny i frazeologiczny przywilejów.
2. Artykuły brackie i towarzyskie są śladem tworzenia się odrębnych zwyczajów komunikacyjnych w społeczności braci i czeladników. Warunkiem oficjalności i legalności działań czeladzi było utworzenie regulaminów określających nie tylko obowiązki zawodowe pracowników, lecz także sposób rozwiązywania konfliktów, komunikowania się oraz procedur wyłaniania władzy. Autorami regulacji byli urzędnicy miejscy, a podmiotem ściśle z nimi współpracującym – bracia cechowi. W artykułach towarzyskich kreowany jest wzór zachowania czeladnika oraz są wytyczone podstawy do sprawowania władzy sędowniczej. Dokumenty te mają charakter kreatywny i dyrektywny.
3. Dokumenty finansowe cechu, a zwłaszcza rejestry rocznych rozliczeń finansowych, ukazują ścisłą zależność społeczności cechowej od władz miasta i ich przedstawicieli – radców i notariuszy miejskich. Zestawienia te tworzyła mała wspólnota zawodowa miejska na żądanie władz miasta. Przedstawiciel władz miasta korygował zapisy i nakazywał stosowanie się wspólnoty do przyjętych wzorów zachowań komunikatywnych.
4. Protokoły cechowe, zebrane w księgę cechową, dokumentują przebieg wewnętrznych regulacji we wspólnocie. Ilustrują zmieniające się zwyczaje komunikacyjne związane z wyborem władz we wspólnocie, regulowaniem należności, sprawowaniem sądu i obrządków religijnych. Ukazują rosnącą rangę dokumentu. W protokołach cechowych uwidaczniają się w leksyce, frazeologii i gatunku na poziomie mikro- i makrotekstu wpływy wspólnot nadrzędnych i relacje ze wspólnotą podrzędną (towarzystwą).

Komunikacja między wspólnotami rodziła potrzebę wytworzenia względnie stałych, bezpiecznych i skutecznych form porozumiewania się, czyli skonwencjonalizowanych zachowań językowych. Z czasem przybierały one formę ceremoniału (por. Borawski, 2005b, s. 75) opartego na zwyczajach komunikacyjnych, które przekształcały się wraz ze zmianami prawnymi i społeczno-gospodarczymi.

Źródła

- Akta cechu kaczmarzy, piowarów i słodowników krakowskich (1589–1821)*, mikrofilm J-9166. Archiwum Miasta Krakowa (sygn. 3113).
- Artykuły pp. towarzyszków i cechu piowarskiego. (1790)*. Ossolineum.
- Artykuły towarzyszków rzemiosła słodowniczego i piowarskiego 1605–1685*, mikrofilm J-9163. Archiwum Miasta Krakowa (sygn. 3113).

- Księga cechu piwowarów krakowskich z lat 1729–1780*. Ossolineum (sygn. 12994/II).
- Piekosiński, F. (1882). *Kodeks dyplomatyczny miasta Krakowa (1257–1506)*. Akademia Umiejętności. Drukarnia „Czasu”.
- Piekosiński, F., Krzyżanowski, S. (1885–1909). *Prawa, przywileje, statuta miasta Krakowa (1507–1795)*. Akademia Umiejętności w Krakowie (zwaśzcza t. 1, z. 2, dok. 543, s. 656; dok. 573 & 22, s. 697; t. 2, z. 2, dok. 1585 & 29, s. 678; dok. 1799, s. 1035; z. 3, dok. 1799 & 4; dok. 1879, s. 1188).
- Regestr pogłównego jako też i składki różnej, Akta Miasta Krakowa* (sygn. 3114).
- Vladislaus Quartus Dei gratia Rex Poloniae*. W: *Akta cechu karczmarzy, piwowarów i słodowników krak. 1589–1821*. Archiwum Akt Dawnych m. Krakowa (sygn. 3115).

Literatura

- Bieniarzówna, J., Małecki, J. M., Mitkowski, J. (1992). *Dzieje Krakowa* (t. 2: *Kraków w wiekach XVI–XVIII*). Wydawnictwo Literackie.
- Borawski, S. (2000). *Wprowadzenie do historii języka polskiego*. Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Borawski, S. (2005a). Podstawy idei poznawczej studiów nad dziejami używania języka. Esej o diachronii. W: S. Borawski (red.), *Rozprawy o historii języka polskiego* (s. 13–62). Oficyna Wydawnicza UZ.
- Borawski, S. (2005b). Skonwencjonalizowane zachowanie językowe i rytuał a funkcjonowanie wspólnoty komunikacyjnej. W: R. Zarębski (red.), *Rytuał – język – religia. Materiały z konferencji 17–19 maja 2004 r.* (s. 59–75). Archidiecezjalne Wydawnictwo Łódzkie.
- Druja, S. (2017). Podatki i opłaty pobierane od piwowarów krakowskich w XVI i pierwszej połowie XVII wieku: Reforma czopowego z czasów panowania Stefana Batorego i jej wpływ na piwowarstwo krakowskie. *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*, 78, 67–94.
- Druja, S. (2018). *Słownik biograficzny słodowników, piwowarów i karczmarzy krakowskich 1501–1655*. Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Druja, S., Stawiński, S. (2019). *Mała encyklopedia piwowarska Krakowa i Kazimierza w wieku XVI i pierwszej połowie wieku XVII. Studia z dziejów piwowarstwa Krakowa i Kazimierza z uwzględnieniem problematyki Kleparza i przedmieść*. Wydawnictwo Księgarnia Akademicka.
- Gadocha, M. (2008). Cech piwowarów, karczmarzy i słodowników krakowskich w XVI i XVII wieku. W: P. Gołdyn (red.), *Miasta polskie w średniowieczu i czasach nowożytnych* (s. 253–282). Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego „Societas Vistulana”.
- Mikuła, M. (2013). Typologia aktów prawnych dla miast w dobie jagiellońskiej – przydatność funkcjonalna podziału aktów prawnych do badań nad kierunkami polityki królewskiej. *Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego*, 16, 41–57.
- Młynarczyk, E. (2010). *Polskie słownictwo handlowe XVI i XVII wieku (na materiale krakowskich ksiąg praw miejskich i lustracji królewskich)*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Młynarczyk, E. (2013). Nie święci garnki lepią. *Obraz rzemiosła utrwalony w polskiej frazeologii*. Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Pedagogicznego.
- Pałucka-Czerniak, I. (2017). *Stabilność i wariantywność języka protokołów w Księdze cechu piwowarów krakowskich (1729–1780) w ujęciu genologicznym i pragmatyngwistycznym*. Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.
- Pałucka-Czerniak, I. (2022a). Mechanizmy kształtowania się języka urzędowego w dokumentach małej wspólnoty cechowej (na materiale „Regestru pogłównego jako też i składki różnej” z lat 1757–1779). W: I. Kotlarska, M. Jurewicz-Nowak, M. Hawrysz (red.), *Zielonogórskie Seminaria Językoznawcze. Bliskie otoczenie człowieka. Leksyka, teksty, dyskursy* (s. 127–140). Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego.

- Pałucka-Czerniak, I. (2022b). Zmiany językowe w kopiowanych dokumentach cechowych jako przejaw świadomości językowej pisarzy na przykładzie ordynacji z 1661 r. *Świat i Słowo*, 39(2), 117–136.
- Wojtak, M. (2004). *Gatunki prasowe*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Wojtak, M. (2019). *Wprowadzenie do genologii*. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.

